ЧАСТИНА ПЕРША

Як же я постійно заздрив хлопцям, батьки яких в неділю по обіді спокійно та привітно палили люльки у швейцарській або на порозі, і хлопчакам у вітальнях, де за білим столом сидів у самій сорочці приємно почервонілий господар дому з вірджинською сигарою[1] в роті й напівпорожнім пивним келихом! І я вже мовчу про те, як вразило мене свого часу, коли ще зовсім малим кадетом ішов повз відчинене вікно чиєїсь квартири на першому поверсі й уздрів, як за ним сидів перед фортепіано немолодий чоловік і грав за розгорнутими нотами арію Керубіно «Я не знаю, де я, що я дію»,[2] поки його син, чудовий одинадцятирічний хлопчик, співав чистим, бездоганним голосом сопрано з церковного хору. Тоді я заридав так гірко, як не ридав більше ніколи, бо сам вертався до кадетського училища з казарми, в якій мусив щонеділі доповідати своєму батькові, як минув мій тиждень.

[1] Довгою тонкою сигарою з мундштуком. *(Тут і далі — прим. перекладача, якщо не зазначено іншого).*

[2] Ідеться про арію з опери Моцарта «Весілля Фігаро».

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Так, мій батько палив цигарки й не грав на фортепіано. Він палив цигарки, та ще й такі, які моя мати, його горопашна служниця, залякана й завзята, набивала йому за допомогою машинки щовечора аж до ночі, бо потребував він їх чимало. Він з елегантним дрожем пожовтілих на кінчиках пальцях підносив ці цигарки до рота, сидячи в батальйонній канцелярії, їздячи верхи по навчальному плацу чи ходячи туди-сюди у своїй кімнаті та знуджено роздумуючи над причиною нападу гніву. Вже восьмирічним хлоп'ям я чітко розумів: людина, що постійно пропускає так цигарковий дим крізь ніздрі, не може бути хорошою. Усе в батькові було зверхнє! А дим із ніздрів випускають лише дракони, яких нині вже немає на світі.

У ті часи ми стояли у великій столиці однієї з земель, де був сильний гарнізон. Попервах, як я пам'ятаю, мій батько, капітан, був приписаний до гвардійського полку. Сам я був вихованцем кадетського училища в тому місті, тож мене ще дитиною прирекли на тяжку каторгу. От тільки моя доля була ще тяжча, ніж у інших офіцерських синів!

Той, хто не виріс у безжальному закладі, ніколи в житті не збагне значення слова «неділя». Неділя — це день, коли рука страху, що стискає горло, слабшає, неділя — це пробудження без нудоти від тривоги, неділя — це день без перевірок, покарань, лютих криків учителів, день без сорому, без ковтання сліз, принижень, день, коли прокидаєшся в солодкому морі дзвонів, дерева в жалюгідному садку училища є деревами, а не безсердечними наглядачами над в'язнями, як зазвичай, коли всякий, хто має білий письмовий дозвіл, проходить повз вартових на воротах і опиняється на свободі та у спокої.

Ох, мене не могла потішити навіть неділя, цей день, який товариші ще вдосвіта вітали притлумленими вигуками радості, підскакуючи й підставляючи голови під жалюгідні краплі води з душу. Так, вони могли залишатися

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

деінде цілий день, до дев'ятої вечора, а дехто й до десятої чи одинадцятої, і лише тоді, в таку пізню годину, на них кидався страшний привид понеділка, що лякав огріхами й невиконаними завданнями.

Однак уранці вони тікали з темниці, затремтівши й розчервонівшись од щастя, приходили до осель, у яких, хай і рідко, та все ж отримували якусь дрібку любові й турботи, по обіді їх вели до кондитерської або ж їм дозволялося посидіти з батьками на терасі якоїсь кав'ярні чи зануритись у хвацькі звуки сурм і литавр військового оркестру в саду при ресторації.

Якою була моя неділя? О десятій годині ранку я під жахливе калатання серця, з важкою нудотою в шлунку покидав кадетську школу, не подужавши випити ранкову каву з пом'ятого бляшаного солдатського кухля. Адже рівно о пів на одинадцяту я мусив постати в батальйонній канцелярії перед батьком, який зміряв мене холодним зневажливим поглядом і вигукував:

— Капрале, як ви стоїте?!

Так відбувалося щоразу. Тоді в мене починали труситися жижки, і я щосили виструнчувався. Далі відбувався допит про оцінки й бали, які я одержав за минулий тиждень. Я ніколи не чув похвали, зате на мою голову завше летіли солдатські лайки, і я радів того Божого дня, коли мені щастило дістати «лише» насмішки.

Під час цих екзекуцій батько безперестанку випускав із носа цигарковий дим. (Я за все життя не торкнувся жодної цигарки, і це — єдиний порок, жертвою якого я не став). Завершувалася доповідь тим, що батько схилявся над службовим документом, жестом підкликав до себе чергового фельдфебеля, який увесь цей час нерухомо стояв у кутку канцелярії й наказував, не позирнувши на мене:

— Вільний!

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

На вулиці я відчував страшенну гіркоту в роті. Ноги ледве несли мене вперед.

Від сонця й переляку очі в мене геть осоловіли, та я все одно мусив крокувати вперед, розпрямляючи коліна, й крутити головою то праворуч, то ліворуч, віддаючи честь так, щоб не пропустити жодного офіцера.

І це ще не все! Усі мої співучні в неділю носили власні однострої з камвольної тканини, гарно скроєні, і лише я мусив виходити в люди в неоковирному казенному мундирі, часто-густо соромлячись блакитних штанів, які спотворювали ноги.

Я, смертельно втомлений, приходив десь у обідній час додому, до батьків. Однак навіть цей дім не оминула моя лиха доля: з нього було чути сигнали відбою та звуки горнів. Коли я дзвонив у двері, моє серце щоразу калатало. Мені особисто відчиняла мати, позаяк офіцерські дружини не мали змоги тримати прислугу. Я цілував їй руку, а вона швидко торкалася мого чола святенницькими сухими губами. Відтак я мав зняти військовий мундир і надягнути завеликий на мене люстриновий піджачок із короткими рукавами, взяти один зі своїх підручників і спокійно сидіти на місці, поки мати поралася на кухні дивними короткими ривками. Поки вона ходила з боку в бік, я частенько думав: «Чому моя мати носить такі великі прямі чоботи на широких пласких підборах, геть не такі, як вигнуті черевички, що їх носять жінки у світлому одязі на вулиці? Чому її хода не викликає в мене того самого приємного відчуття, яке проймає мене від стукоту прекрасних жіночих кроків надворі?»

На обід додому приходив батько. Його лаковані черевики блищали. Йому вдавалося проходити крізь найжахливіші пил і бруд, не спотворивши свого бездоганного взуття навіть найменшою плямою. Зазвичай відбувалось одне й те саме. Він вішав на гачок кашкет і нещодавно

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

нікельовану салонну шаблю, діставав щіточку для бороди й зачісувався, злегка постукував у дверях шпорою об шпору й вітався з моєю матір'ю та зі мною (на що ми вже чекали із супом) офіційним «Бажаю здоров'я», як звик вітатися вечорами з товаришами, опиняючись у товаристві молодших за званням.

Під час їди ми розмовляли мало, бо моя мати була найбільш мовчазною людиною, яку я взагалі бачив, і повноцінно її збудити могла лише одна тема — ненависть до євреїв. Мій батько раз у раз висловлював між порціями їжі зауваги про окремих офіцерів. Підлеглих і рівних за становищем він мав звичку величати лише на прізвиська, а старших називав на воїнське звання, при цьому ніколи не забуваючи спершу сказати «пан». Він був блискучим офіцером. Статут увійшов йому в плоть і кров.

Якщо він озивався до мене, то неодмінно на щось мене перевіряв. Якось, поки я колупався у своїй сплющеній яловичині, він узагалі виклав на стіл військову топографічну мапу й виміг від мене точно описати дороги для возів довкола Озерної, дрібного, неважливого галицького містечка. Це було занадто навіть для моєї матері. «Карле, дай дитині поїсти!» — сказала вона. І цього доброго слова з її вуст, «дитині», я не забував ніколи.

Ця трапеза була кульмінацією моєї неділі. О п'ятій я вже мусив знову сидіти в побіленій кімнаті з десятьма залізними ліжками й розмірковувати над арифметичною задачею, поки мене гризли страх перед понеділком і печія.

Лише під час канікул було дещо інакше. Хоча мій батько не припиняв заміняти собою школу й щодня вимагати від мене доповіді, під час якої вислуховував матеріал, що ним навантажив мене напередодні, мені все ж дозволялося на годину довше полежати в ліжку, яке було не таким жорстким, як у кадетському училищі. Також у мене

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>